

Mekân, Zaman ve Madde Bağlamında Turizmde Palimpsest Kavramı*

The Concept of Palimpsest in Tourism in the Context of Place, Time and Material

Melih AYDIN¹

Özet

Palimpsest, yazı yazılan yüzeylerin nadir bulunduğu eski çağlarda, yeni yazılara yer açabilmek için parşömen kâğıtlarının üzerinin silinerek yenilerinin yazılmasına atıf yapan bir kavramdır. Yer ve mekân bağlamında ise palimpsest, her yeni katmanın eskilerden izler taşıyarak geçmişle bugünü güncelde yaşatması analogisini ifade etmektedir. Turizm temelinde ele alındığında ise bu kavram bir uzamın, yapının, yerin veya mekânın farklı fiziki katmanlarında hikâyesel, ruhsal ve anlamsal bağlamdaki çok katmanlı birikimlere vurgu yapar. Eskinin ruhundan izler taşınırken, yeni toplumsal dinamikler belirleyici olmaktadır. Turistik destinasyonlar, oteller, tesisler ve mekânlar da zamanın ruhuna ve değişen ihtiyaçlara göre yeniden yaratılabilen özellikler ortaya koymaktadır. Geçmişte bir hapishane binası olarak kullanılan yapı, günümüzde bir otel olarak kullanılabilirken; eski çağlarda çok farklı bir kentsel dokuya sahip kentler, günümüzde farklı bir karakter kazanabilmektedir. Mekânlar her bir katmandan anlamlar taşıyabileceği gibi, eski katmanların anlamını tamamen yitirmesi ve mekânın yeni bir karakter kazanması durumu da söz konusu olabilmektedir. Bu bilgiler ışığında araştırmadaki amaç turizm temelinde palimpsesti, kavramsal ve metaforik bağlamda şehir, yer ve mekân örnekleriyle ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Palimpsest, Turizmde Dönüşüm, Turizm ve Mekân

Abstract

Palimpsest is a concept that refers to the writing of new texts by erasing parchment paper to make room for new texts in ancient times when writing surfaces were rare. In the context of place and space, palimpsest expresses the analogy of each new layer carrying traces from the old ones, keeping the past and present alive. In the context of place and space, palimpsest expresses the analogy of each new layer carrying traces from the old ones, keeping the past and present alive. When considered on the basis of tourism, this concept emphasizes multi-layered accumulations in narrative, spiritual and semantic context in different physical layers of a structure, place or space. While traces of the old spirit are carried, new social and need dynamics become decisive. Tourist destinations, hotels, facilities and spaces also exhibit characteristics that can be recreated in accordance with the spirit of the times and changing needs. The building, which was used as a prison in the past, can be used as a hotel today; cities that had a very different urban texture in ancient times can gain a different character today. While spaces may carry meanings from each layer, it may also happen that the old layers completely lose their meaning and the space

¹Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Kilis

ORCID:

M.A.:0000-0003-1488-9325

Corresponding Author:

Melih AYDIN

Email:

maydin@kilis.edu.tr

Citation: Aydın, M. (2024). Mekân, zaman ve madde bağlamında turizmde palimpsest kavramı. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 70-80.

Submitted: 15.03.2024

Accepted: 07.05.2024

acquires a new character. In the light of this information, the aim of the research is to discuss palimpsest on the basis of tourism with sample of palimpsest cities, places and spaces in a conceptual and metaphorical context.

Keywords: Palimpsest, Transformation in Tourism, Tourism space.

1. GİRİŞ

Turizm, geçmişten günümüze hep ayrı, öteki, farklı, sıra dışı olanla ilişkilenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ziyaretçiler, gezip görmek istedikleri yerlerin tılsımını, gizemini, hikâyesini merak etmişler; kimi zaman bu yerlerin taşıdığı mistik atmosferin büyüüne kapılmaktan haz duymuşlar, kimi zaman da bu yerlerde acıyı, hüznü hatta ölümü hatırlamışlardır. Bir uzam olmaktan kurtularak, insanla bütünleşen bir yer/mekân halini alan bu sosyal alanlar, hikâyesini güçlü bir biçimde yansıtabilecek anlatıcılara ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda destinasyonlar ve yerel ölçekte mekânlar, turiste kendi hikâyesini aktarabildiği ölçüde sosyal çekim gücünü yaşatabilecek alanlar olarak karşımıza çıkar. Önceki yaşam evrelerinde, günümüzdeki halinden çok farklı özellikler taşımış olan yapılar, farklı tarih ve katmanlardan beslenerek işlevsel dönüşümler geçirebilmekte ve bugünün ihtiyaçlarıyla örtüşecek bir yapıya kavuşabilmektedir. Bu katmanların her biri bize o mekânın geçmişi ile ilgili izler sunabilirken, asıl öne çıkarılmak istenen tek bir katman veya zamana da ziyaretçileri götürebilmek mümkün olabilmektedir. Yani farklı kesitlerden fragmanlar sunmak suretiyle bir kolektif ürün ortaya koyulabildiği gibi, bu fragmanların yalnızca belli bir kısmını almak suretiyle bir mekân yaratmak da mümkün olabilmektedir. Bütün bunlar mekânın organizasyonu ve mekân işlevlendirme ile mümkün hale gelmektedir. Destinasyonlar ise tarihsel süreçte geçirdiği farklı katmansal değişimleri bünyesinde barındırmaktadır. Eskiden Roma, Bizans, Osmanlı gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmış İstanbul, bugün metropol olma niteliği ile nostaljinin bir arada hissedildiği, palimpsest özellik taşıyan önemli bir destinasyon örneğidir. Çalışmada öncelikle palimpsest kavramı işlenecek, sonraki aşamada ise palimpsest kavramı turizm olgusu bağlamında incelenecektir. Turizm alanında, mimarlık temelinde kavramsal çalışmaların az sayıda olduğu göz önüne alındığında, çalışmanın palimpsest analogisi bağlamında literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. PALİMPSEST KAVRAMI IŞIĞINDA TURİZM OLGUSU

2.1. Palimpsest Kavramı

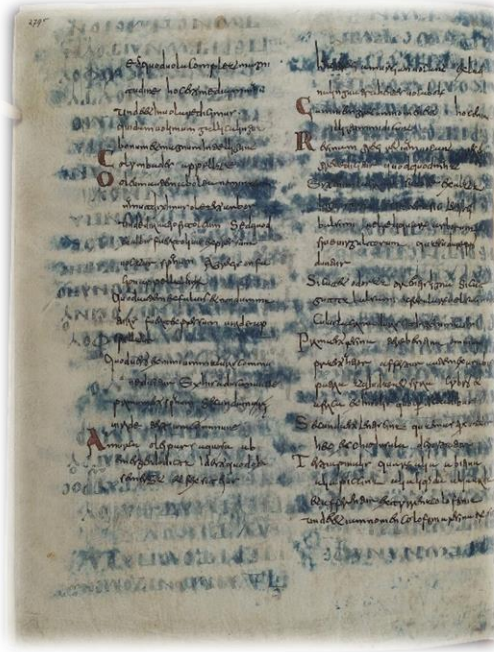
Cambridge sözlüğünde (2023) palimpsest kavramı: "Yazının kaldırıldığı ve üzerinin kapatıldığı veya yeni bir yazı ile değiştirildiği çok eski bir metin veya belge" ya da "birbiri üzerine inşa edilen birçok anlam düzeyine, tarza vb. sahip bir sanat eseri" olarak tanımlanmaktadır. Merriam Webster (2023) sözlüğünde ise palimpsest kelimesinin, Yunanca palimpsēstos sözcüğünden türediği ve "tekrar kazanmış" anlamına geldiği açıklanmakta; eskiden yazı yazılan yüzeylerin çok nadir bulunduğu ve genellikle bir kereden fazla kullanıldıklarından bahsedilmektedir. Buna göre, aslında palimpsest başlangıçta parşömen azaldığında yenisine yer açmak için eski yazılanların silindiği erken bir geri dönüşüm biçimini tanımlamaktaydı. Günümüzde ise, palimpsest kelimesi sadece böyle bir belgeye değil, birden fazla katmanı olan herhangi bir nesneye de atıfta bulunabilmektedir (Merriam Webster, 2023). Palimpsest kavramı, küresel ve bölgesel her türlü dinamiğin izlerini taşıyan iç içe geçmiş katmanların aynı anda ve aynı uzamsal seviyelerde var olmasını ifade eder. Ayrılmaktan ziyade, bir araya gelen ve birlikte varlığını sürdüren sınırları belirsiz bu katmanlar, etkilendikleri dinamiklerin ve dönüşüm süreçlerinin izlerini barındırır ve bu izleri mekânın ve gündelik hayatın bugününe ve geleceğine taşırlar (Turgut, 2021: 4).

Bir yerdeki fragmanlaşmış/tabakalaşmış maddi geçmişler, o yerin anlatısını yeni kültürel etkinliğiyle o yere tutturma etkisine sahiptir. Uzamlar içindeki malzemelerin yeniden

düzenlenmesi, farklı kökenlerden gelen devingen içeriklerin bir bütün oluşturmak üzere çözülüp yeniden birleştirilebilmesiyle de mümkün olabilmektedir. Bu, yalnızca yeni mekânların üretilmesine katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda hareketli ve hareketsiz kalıntıların ortaya çıkarıldığı alanların mimari potansiyelinin de önünü açmaktadır. Bu noktada geçmiş bir iz değildir ve bastırılmamıştır. Aksine, orada maddi olarak teşhir edilmiştir. Öte yandan mekânı bir palimpsest olarak tanımlamak, hareketli geçmişlerin topraktan çözülmesini de açıklar. Böylece karmaşıklığın ortasındaki bu sürekli dinamizm, sahada hâlâ üretilebilecek olası geçişleri ve hareketleri de azaltacaktır (Bartolini, 2013). Mekânları özgün hale getiren önemli niteliklerden biri de palimpsest özellik taşımalarıdır. İç mekânlar, katmanlar halinde yazılıp zaman içerisinde silinerek tekrar üzerine yazılar eklenen bir parşömen gibi değişen ihtiyaçlara, zamanın ruhuna ve kişilerin tarzlarına göre yeniden yaratılabilirler (Cordan, 2019). Palimpsestin, kavramsal açıdan incelendiğinde, farklı ışıklarla aydınlatılan fikir ve kavramların önceki versiyonlarından geliştiği görülür. Sosyo-ekolojik bağlamda palimpsest terimlerin katmanlama, üst üste bindirme, bastırma ve baskıyı içermesinin nedeni budur (Sarmiento, 2023).

Palimpsest mekânlar, özgün bir ruh taşırlar. Antik Roma kökenli bir kavram olan Genius Loci, o tarihlerde yerlerin kendisini koruyan benzersiz bir koruyucu ruha sahip olduğu inanişına temellenen bir kavramdır. Buna göre bu koruyucu ruh, yerlerin ve insanların hayat bulduğu bir kaynaktır ve yaşamlarının başlangıcından ölümlerine değin onlarla beraberdir. İnsanların karakterinin oluşumunda da bu ruh önemli bir role sahiptir. Genius Loci kavramından hareketle Norveçli bir mimar olan Norberg- Schulz (1980), bu analojiyi mimarlıkla ilişkilendirerek literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Norberg-Schulz, Genius Loci terimini benzersiz mekânların özneliliği bağlamında bir dayanak olarak ele alır. Bu bağlamda insanların, her biri özel bir ruh taşıyan bu yerlerdeki duysal deneyimleri de yerin fiziksel nitelikleri kadar önem arz eder. Palimpsest yapılar da, doğası gereği özgündür ve benzersiz bir ruh taşır. Bu görüşü destekleyen Verheij (2015), palimpsest kavramının tam tersinin, büyük gayrimenkul geliştiricilerinin yaptığı gibi yalnızca ekonomiye dayalı projelerin geliştirilmesi olduğunu savunmaktadır. Khirfan (2010) ise, kentsel palimpsestin yeniden kullanımının üç bileşeni gerektirdiğini öne sürmektedir. Bunlardan birincisi somut olmayan ve somut mirasın sembolik önemini eşit ölçüde dengeleyen kentsel koruma; ikincisi, çağdaş yenilikçi tasarımlar; üçüncüsü ise kentin sakinlerini birbirine bağlayan ve geçmişten bugüne sürekliliği sağlayan kentsel tören ve ritüellerdir. Khirfan (2010), bu üç bileşenin bir araya geldiği ölçüde tarihi bir şehrin kendine özgü ruhunun korunacağını ve "çağdaş-kozmik" kentsel formlar yaratılacağını savunmaktadır.

Palimpsest terimi özellikle insanlığın geçmişteki etkinliklerinin maddi izlerinin örtüştüğü, farklı katmanlı bir bileşim oluşturduğu ve yüzyıllarca süren tarihin esas olarak tek bir bölgede buluşmasını ortaya çıkardığı yerlere atıfta bulunur (Zmudzinska-Nowak, 2021). Palimpsest kavramıyla ilgili ilk filozofik çıkarımlarda bulunan Cross (1922), günümüzden bir asrı aşkın zaman geçmesine rağmen hâlâ geçerliliğini koruyan bir görüş sunmuştur: "*Hayat, çift yönlü bir palimpsesttir. Bir tarafı koyu, göze çarpan ve belirgin harflerle yazılmış okunaklı; diğer tarafı ise belli-belirsiz çizilen ancak yaşamı, kişinin yaşayabilmenin yolunu bulabilmesi için ortaya koyması gereken çabaya değer kılan, yani insanın tırnaklarıyla kazıdığı ve felsefeyle, gizli anlamlarla dolu olan kısımdır.*" Bu görüşten hareketle, palimpsestin anlaşılabilmesinin ve ortaya çıkarılmasının çabaya muhtaç bir olgu olduğu savunulabilir.

Resim 1. IX. Yüzyıla Ait Bir Palimpsest Örneği (Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel)

Palimpsest analojisi özünde mimarlık ve şehir tarihçileri tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Palimpsest kavramı, bir binada veya bir kentsel sit alanında farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan maddi unsurların bir arada bulunması durumunu anlatmak için kullanılmıştır (Mitin, 2018). Kültürel, maddi, görsel ve sosyal deneyimler arasındaki karmaşık ilişkilerle vücut bulan ve yapılı çevrelerin (built environment) mekânlardaki sosyal, kültürel ve tarihsel anlatıları somutlaştırma biçimlerini analiz etmenin bir aracı olarak palimpsest terimi, araştırmalarda genellikle metaforik bağlamda ele alınmıştır (Powell, 2008: 6). Palimpseste farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Mitin (2007), mitolojik iletişim modellerinin ve günümüz modern mitlerinin, belirli yerlerin/mekânların inşa edilmiş gerçekliklerle doldurulmasında önemli rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu noktada, palimpsest özellik taşıyan mekânların zamansal katmanlarına ruhsal/anlatısal/hikâyesel katmanların eklenebildiğini anlamak önemlidir. Esas olarak mimarın içeriğini ve anlamını vurgulayan bu açıklamalara ek olarak Venturi (1977) mimariyi: “İçeri ve dışarı arasındaki duvar” şeklinde tanımlamıştır. Öte yandan Lefebvre (1991), mimarın ürettiği şeyin aslında ölümden kaçan ve kendine özgü ve bir yerel zamanı olan, anlam yüklü “sahip-mekânlar” olduğunu savunur. Bu bakış açısına göre mimarın yarattığı yaşam, mekânı kullananların kendi yaşantısında yeniden üretilen formdadır. Turist ise, bu yaşam formunun gölgesidir. Goulding & Pressey (2023), bu gölge analojisini farklı bir açıdan betimleyerek, bireyin etkilenme sürecinin duygular, beden ve hayal gücü üzerinde tesir etme ile meydana geldiğinden karmaşık ve çok katmanlı bir süreç olduğunu vurgular. Bu görüş doğrultusunda bireyin etkilenmesi basit ve beklenmedik bir hisle başlayabilir ve duyulara yönelik zihinsel ve fiziksel bir saldırıya dönüşebilir. Yüzeysel veya yoğun ya da her ikisinin birleşimi olabilir. Yani duygulanım, doğası gereği palimpsest bir yapıdadır.

2.2. Palimpsest Kavramı Işığında Turizm Olgusu

Mekân, insan için anlam alanı olarak kabul edilirken; yer duygusu, turistler ile belli yerler arasındaki sembolik etkileşim yoluyla oluşan bir elektrik halidir. Yer duygusu kavramı yerin önemi, yerin imajı ve yere bağlılık kavramlarıyla ayrılmaz bir bütün oluşturur. Yer ile insan arasındaki bağlar duygusal, duygusal ve bilinçsel etkileşim şeklinde oluşabilir (Zhao, 2019). Mekânların çok işlevli yapısı özünde bize alternatifler sunmaktadır. Alternatif bir yaşam tarzı mitiyle, temasıyla ya da anlatısıyla ilişkilendirilerek bu çok işlevli yapı içerisinden belirli bir anlam

ve bağlam çıkarılabilir. Yeniden şekillenen bu anlam ve bağlamlar, o mekâna özgü bir anlam ve kimlik kazandırmakta ve mimari ve çeşitlilik açısından alanın ortam kalitesini artırmaktadır (Hatz, 2018). Bu nedenle, yerler deşikendir ve yer duygusu da yerlere bağılı olarak zamanla deşikcektir. Destinasyon pazarlama örgütleri de bu bağlamda, yerel olanı tanımlamaya, iletmeye ve nihayetinde satmaya, başka bir deyişle bir yerin duygusal tonunu satmaya yardımcı olabilirler (Jarratt vd., 2019). Bu görüş doğrultusundaki savıyla Hatz (2018) ise, post-modern kentsel ortamlardaki metalaştırılmış ve özelleştirilmiş kentsel alanların tüketim malları gibi "ürünler" haline geldiğini vurgular. Hatz'a göre kentsel mekanların bu bağlamda deyim yerindeyse "tüketimi", günümüzde kimlik inşasının bir parçası haline gelmiştir.

Palimpsest metaforu ile ilgili olarak Vigano (2020), palimpsestin farklı zamanlar arasındaki karşılaşmaya ya da çatışmaya, bitmek bilmeyen deşikimlere ve dönüşümlere, en azından o mekândaki palimpsestin varlığını sorgulayacak kadar ciddi olmayana varıncaya kadar geniş bir yelpazede bize imada bulunduğunu savunur. O ana kadar dinamikler ve yer yer rastlantısal karşılaşmalar, bu palimpsest mekânın buruşmuş derisine işlenecek ve bu da yeni çatışmalara yol açacaktır. Böylece, palimpseste yüz yüze gelecekler ve uzun vadedeki yinelemeli pratikleriyle karışık izlerini mekâna bırakacaklardır. Yazarın palimpsest mekânlar ile ilgili açıklamalarından hareketle, palimpsest mekânlarda belli ölçüde bir dönüşüm, mimari çehre deşikiminin yanında mekânın ruh deşikimi, rastlantısal dahi olsa birtakım katmansal karşılaşmalar ve bunun yanında insan eliyle bindirilmiş mekân ruhları olabileceği çıkarımına varmak mümkündür. Palimpsest yerlerin taşıdığı özellikler bu bağlamda çok silik bir geçişi tasvir edebileceği gibi belirgin hatlarla ayrılan fragmanları da insana hissettirebilmektedir. Turist çerçevesinden bu insan-mekân karşılaşmalarının tümü "ötekini", "farklıyı", "ilgi çekici olanı" ve "benzersizliği" vurgulaması açısından önemlidir. Peillon (1984) ise farklı olanla karşılaşmanın, gezginlerin ilgilerini çektiğini ve turizm olgusunun, daha geniş ve alışılmışın dışında bir referans çerçevesi içerisinde benliğin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kıldığını savunmaktadır. Ayrıca, Peillon'a göre seyahatler, etnosentrizmi ve otoriter eğilimleri azaltmaktadır.

Ren (2021), palimpsestin mimari miras katmanlarının birikimi olması bakımından, kötüye kullanıldığı taktirde kültürel kimliği manipüle edebileceği görüşünü ortaya atmıştır. Bu görüşe göre palimpsest, belirli bir zümrenin, kendilerince nahoş gördükleri katmanları silip örterek kültürel kimliği manipüle etme amacıyla da kullanılabilir. Bu durum ise, insanların mirastan edindikleri bilgi ve çağrışımları bulanıklaştırıp çarpıtabilecektir. Bu bilgiler ışığında mimari palimpsestin, hem özgün tarihi bilgilerin geri dönülemez şekilde yok edilmesine neden olabileceği hem de tarihi ve kültürel kimliği yorumlama şeklini bulanıklaştırabileceği savunulmaktadır. Zmudzinska-Nowak'a (2021) göre miras kavramı, özü itibarıyla da palimpsestle son derece yakından ilişkilidir. Bu nedenle, kültürlerin ürünlerinin çok katmanlılığı olarak miras, zamanla ortaya çıkar ve bir palimpsestin yapısını oluşturur.

Olivier (2004) şimdiki zamanın, şu anda fiziksel olarak bir arada var olan tüm geçmiş zamanların toplamı olduğunu savunur. Bu düşünceye göre, belirli bir turistik mekânda ya da yerde her ne kadar tarihsel ve anlamsal katmanların farkına varmak önemli bir aşama olsa da o mekânın şimdiki yansıtan bütünsel anlamını tasarlamak ya da öne çıkarmak önemlidir. Palimpsestin devingen yönüne vurgu yapan Mitin (2018) ise, palimpseste katmanların, kendiliğinden gelişen bir yapı sergilediğini ve bu katmanların hiyerarşilerinin iç ve dış koşullar altında kolayca deşikistirilebilir nitelikte olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre kişi, her ne kadar bu katmanları zihninde kolayca deşikştirerek düşünebilse de mekânı algılama ve hayal etme sürecinde o yerin katmanlarından birini baskın ya da temel katman olarak düşüneceklerdir. Tam da bu noktada palimpsest, bir yeri çok boyutlu olarak gören bu ayrı katmanların birleşik bir bütününe teşkil edecektir. Bu görüşler doğrultusunda, turizm olgusu özelinde ele alındığında

turistin bir mekânı ya da destinasyonu ziyareti sırasında anlatsal/hikâyesel yönlendirmelerle o yerin ziyaretçinin zihninde konumlandırılması ve belli bir katmanın/katmanların ön plana çıkarılması büyük ölçüde ziyaretçiyi yönlendirme gücü taşıyacaktır. Bununla birlikte turistler sosyal alan arasındaki bu etkileşimde, her bir birey palimpsest yeri veya mekânı katmanlar özelinde ayrı veya bütüncül, baskın veya silik katmanlar şeklinde algılayacaktır.

Zamanın içerisindeki maddi kümelenmelerle kentler, geçmişlerine ve sürekli olarak değişime, katmanlaşmaya ve kimi zaman da ihmâl edilmeye tanıklık eder. İçinden geçtiğimiz alanlar aslında anlam yüklü, geçmişin katmansal yayılımının sessiz tanıklarıdır. Bu yerler aynı zamanda, günümüzdeki sayısız öznenin deneyimi ve kolektif idraki bağlamında da aktif tetikleyicilerdir (Uricchio, 2012: 46). Bir şehirdeki heterotopik (olması gerekenden farklı bir yerde olan) çok katlı bina sakinlerinin kendi bireysel mekân adaleti arayışlarında yaşadıkları umutsuzluk, şehrin kolektif hafızası ve söylencelerinden oluşan çok seslilikle dengelenebilmektedir (Cojocar, 2022). Cojocar'ın sözünü ettiği bu çok seslilik turizmin kendi doğasını yansıtır. Farklı etnisiteden çok sayıda insanın ziyaret ettiği destinasyonlar ve mekânlar, özü itibarıyla hem bir insan müzikalitesine ev sahipliği yapmakta hem de bu insanları heterotopik bir yer arayışına itmektedir. Bu arayışı farklı bir çerçeveden irdeleyen Vergopoulos'a (2016) göre turist, yaşadığı deneyimin turistik bir özellik taşıyıp taşımadığına dair birtakım ipuçları arar. Turizme dair bu ipuçlarının yokluğunda, bir huzursuzluk durumu kendini hissettirmeye başlayabilir. Buna göre bu tedirginlik, turizm aracılığının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Kendini turist olarak konumlandırarak belirli bir yerle iletişime giren kişi, bir yorum kriziyle karşı karşıya kalabilmektedir. Yani turizmin, bir aracı olarak yoksunluğunun görüldüğü yerde kişinin politik bir alana yönlendirilmesiyle rekreasyon, eğlence veya zevk gibi bir deneyim paradigmasının çağrılmasına olanak tanınır. Bu yorum krizi, tam da bu noktada bireyin kendisinin son derece politik bir alana çekildiğinin fark etmesi sonucu oluşur. Birey, yine de bunu sıradan ve önemsiz bir şekilde, tatil modunda tüketir. Bu noktada politize edilen mekândan kasıt, insan eliyle oluşturulmuş ve kasti bir şekilde turist yönlendirimi yapılan mekânlardır. Turist, kendisinin belli bir yere yönlendirildiğinin her ne kadar farkında olsa da kendi rutin tatil ruh halini bozmak istemeden o andan istifade edecektir.

Palimpsest kavramı, eski yer isimlerinin yerine yenilerinin verilmesi ya da eski isimlerinin tamamen unutulması şeklinde de karşımıza çıkmaktadır (Fleming, 2000). Turizm çerçevesinden ele alındığında, popüler bir destinasyonun belirli bir alanını işgal eden büyük bir otelin hem o destinasyonun tarihi niteliklerinden hem de kadim coğrafyasından yararlanarak günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilen farklı bir içerikle hizmet vermesi buna örnek gösterilebilir. Turist, bölgenin tarihsel özelliklerinin cazibesıyla oraya gidebileceği gibi, bu tarihsel niteliklerden bağımsız olarak yalnızca rekreatif amaçlarla da gidebilecektir veya her iki etmen de turist için bir motivasyon kaynağı olabilecektir. Tapkı (2018), bu şekilde yeniden işlevlendirmelerin, bir yapının kimliğinin devamlılığı bağlamında önemli bir araç olduğunu ifade etmektedir.

Huijbens (2023), insanlar ve yerler arasındaki turizm karşılaşmalarını farklı bir düzlemde ele almaktadır. Huijbens, insanın yaratıcı ve ilgi çekici hikâye anlatıcıları olarak kendi varlığını vurgulayarak amaçlılığa ve kişisel anlamlara yer açmasının, insanı turizm karşılaşmalarında yeniden konumlandığını savunmaktadır. Yazarın bu noktadaki savı, turizmi konu edinen yerlerle o yeri ziyaret eden/edecek insanların arasında bir bağ oluşturulabilmesi için özel bir amaca yönelik olarak bir anlatıya, hikâyeye, romantizme ihtiyaç duyulmasıdır. Hatta, edebi eserler aracılığıyla da palimpsest analogisini kişilere aktarmanın mümkün olduğunu savunan araştırmacılar olmuştur. Bu doğrultuda Cojocar (2022), romanların esas olarak zihnin ve şehrin bütünleştiği iç mekanları tasvir ettiğini, dolayısıyla kent sakinleri açısından psikopatolojiye dönüşen ve seçmeci yaklaşımla tercih yapılan bir kentsel biçimlenim sergileme eğiliminin

olduğunu savunmaktadır. Cojocarü, ortaya çıkan bu eğilimin, kentin palimpsest doğasının bir yıkım ve yeniden inşa döngüsünü vurguladığını savunur. Öte yandan Lefebvre (1991), turiste sunulan destinasyon imajı ile ilgili olarak Venedik örneğinden hareketle önemli bir çıkarımda bulunur. Lefebvre, Venedik'in her ne kadar 16. yüzyıldan beri turistik olmanın ötesinde derin anlamlar içerip birçok özelliği bünyesinde barındırır da turiste sunulan manzaranın aslında turiste iletilen bir koddan ibaret olduğunu savunur. Örneğin Venedik'te denizin yüceltilmesi ve şehir sakinlerinin denize bir anlamda hâkim olması yani "mekânın temsili" ile incelikle işlenmiş Venedik sokak dokusu, oradaki haz ve fütursuzca harcanan servet, yani "temsil mekânı" aslında birbirini tamamlamaktadır. Lefebvre bu tamamlamayı, su ve taşın yani kanalların ve sokakların karşılıklı olarak birbirini güçlendirmesi olarak tasvir eder.

Resim 2. Mağara ve Taş Evlerden Dönüştürülmüş Palimpsest Otel Odası Örneği (Museum Hotel/Kapadokya)

Zaman bağlamında palimpsest incelendiğinde, bölgesel palimpsestlerdeki işaretlerin, uzun vadede ilişkişel geometrilerin, anlamsal katmanların izini süren ve eksik veya yer yer düzensizliklere sahne olup maddi tezahürleri değışse dahi yok olmayan eş-evrelilikleri ortaya çıkaran bir yapı olduğı görülmektedir. Palimpsest metaforu bu nedenle modern projeyi eleştirir ve uzun vadeye ve uzun süreye, yavaş ve tekrarlanan bir "birikim yerine" ve tabakalı bir alan olarak bölge fikrine açıktır (Vigano, 2020: 168). Eş-evrelilik metaforunun palimpsest penceresinden turizm bağlamında işlenmesi turiste ambiyans çeşitliliğı oluşturması bakımından dikkate değıerdir. Eskiye duyulan özlemi, nostaljiyi, geçmişle ilişkilendirileni yeni bir tabakta sunmak bu noktada palimpsest turizm çekiciliklerinin asıl doğasını teşkil eder. İnsanlığın başlangıç noktası olarak bilinen bir destinasyonda bulunmanın ayrıcalık hissi, o anda üzerinde bulunan alanın tanıklık ettiğı farklı medeniyetlerin izleriyle birleştiğinde eş-evreliliğe temellenen bir turizm deneyimi ortaya çıkacaktır. Bu deneyim, tarihi bir yapıda önemli bir kişiye ait mekânda bulunmakla birleşince, palimpsest hazzın katsayısı artacaktır. Nitekim Tapkı'ya (2018) göre tarihi yapıları korumak, onların günlük hayata dahil edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Foucault ve Misowiec (1986) ise, içinde bulunduğumuz çağın eşzamanlılık çağı olduğunu savunur. Bu eşzamanlılık özünde yan yana gelmenin, yakın ile uzağın, dağınımlı olanın çağıdır ve insanın, kesişmelerden ibaret bir dünya deneyimi vardır.

Palimpsestin zaman bağlamında incelenmesine dair önemli bir görüş ortaya koyan Olivier (2004) tarihsel zaman kavramının, boş ve homojen zamanı olan ve tarihlerin, kronolojilerin ve dönemlerin zamanı olarak değıil; tam tersine şimdi ile geçmiş arasındaki kaynaşmanın tam ve heterojen zamanı olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Olivier'e göre bizi yaşlandıran ve çevremizdeki dünyayı dönüştüren zamandır ve zaman bizi inşa eder. Biz de geçmiş kesin olarak gittiğı için zamanı inşa ederiz. Zamandan geriye kalan tek şey, geçmişi oluşturan şeydir ve bu da şimdiki zamanda var olan bir anıdır. Diğeryandan Lefebvre (1991), mekânın ve zamanın bir nesne

ya da herhangi bir şey gibi alınıp satıldığını veya mübadele edilebildiğini vurgular. Lefebvre, günümüz modern kent yapılaşmasının da bu bağlamda, yapıt olmaktan önce bir ürün olarak idrak edilmesi gerektiğini savunur. Buna göre mekân bir üründür ve etkileşim yoluyla bizzat üretime müdahalede bulunur. Yani mekân, diyalektik bir kavram olmasıyla birlikte toplumsal ve ekonomik ilişkilere temel teşkil eder ve özünde mekân hem ürün hem üreticidir. Mekân, kendi mecrası içerisinde cereyan eden ilişkilerin yeniden üretimini de üstlenir. Bunun yanında Richards (2020), bütünsel anlamda bir yeri oluşturma ya da dizayn etme yaklaşımının yaratıcılık, kaynaklar ve anlamlar temelinde yaratıcı turizmin tasarım unsurlarına teorik bir temel sağladığının altını çizmektedir. Bu görüşe göre turizmde yaratıcılık başlı başına bir amaç değil mekânın tüm kullanıcılarının yaşam kalitesini artırmanın da bir aracıdır. Bunun yanında mekânın kullanıcıları olarak memnuniyet duyan ziyaretçiler, bu deneyimlerini hatırlama eğilimi gösterecek ve güçlü duygulanımlar tecrübe edeceklerdir. Bu doğrultuda Kim, Ribeioro & Li (2022), olumlu turizm anılarının, turizm deneyimlerinin hatırlanmasını destekleyici nitelikte olduğunu ve hem olumlu hem de olumsuz turizm anılarının güçlü duygular uyandırdığını ileri sürmüşlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir kıtayı, şehri, bölgeyi ya da küçük ölçekte ele alındığında bir mekânı görünür kılan ayırt edici özelliklerin ortaya çıkarılması ve o yerdeki katmanların çözümlenmesi esas itibarıyla o yerin veya mekânın bir tür ruh inşasıdır. Geçmişte farklı işlevlerle kullanılmış olan bir mekânın ya da geçmişte farklı bir yer kimliğiyle tarih sahnesinde yer almış destinasyonların günümüzdeki işlevi ve anlamı, bu ruh inşasının oluşumuna temel teşkil eder. Öyle ki, geçmişte turistik bir nitelik taşımasına rağmen, sözü edilen mekânların ve yerlerin inşa edilmiş gerçeklikler marifetiyle bir tabaka seçkisi içerisinde turistik bir yer kimliği kazandığı görülür. Bu noktada yer ve mekân olgusu çerçevesinde turizmde palimpsest kavramıyla ilgili öne çıkan en önemli husus, palimpsest teriminin tabakalaşmayla ilgili bir analogiden türeyerek özünde hep insanı saklı tutması ve bu palimpsest mekânların bir sosyal alan hüviyeti kazanabildiği ölçüde turistik değerini artırmasıdır. Geçmişin belli bir kesitinde yer alan ya da günümüzde bir uzam olmaktan çıkıp, sosyal hüviyet kazanan bu alanlar taşıdığı tılsım ve uyandırdığı merak sayesinde sosyal etkileşimlere, turist-mekân karşılaşmalarına ve mekânın turistik bağlamda tüketimine temel oluşturabileceklerdir. Günlük hayata dahil edilmesi, bu palimpsest nitelik taşıyan yapıların kültür varlıklarının ve geleneklerin korunmasına da doğrudan ya da dolaylı olarak yardımcı olacaktır. Palimpsest kavramının ortaya çıktığı ilk yıllarda parşömenlerin bir geri dönüşüm yöntemi olarak kullanılması gibi günümüz turizm olgusu içerisinde de palimpsest destinasyonların ve özellikle de yapıların korunması ve sürdürülebilirliği açısından bu elzemdir. Mekânların sürdürülebilirliği ile ilgili olarak Lefebvre (1991), turistin mekânı tükettiğini ve hatta yok ettiğini savunur. Yazarın, bunu destekleyen bir diğer görüşüne göre ise mekândan alınacak zevk ile sözde “zevk mekânları” birbirine karıştırılmamalıdır zira zevk mekânları tanımlaması diskotek, gece kulübü gibi kapitalizm ürünü yapıları işaret eder. Bunun yanında eski bir yapı, nostaljik bir konak ya da kadim geçmişe sahip bir tapınak için aynı şeyleri savunmak mümkün olmayacaktır.

Turistik mekânlar bağlamında incelendiğinde palimpsest kavramı, doğası itibarıyla mekânların, yerlerin, ambiyanların yorumu açık bir yönünü ortaya koymaktadır. Yorumu açık olma yönü, palimpsest mekânlara esas niteliğini kazandıran unsurdur. Yani tarihin farklı kesitlerinde farklı işlevlerle kullanılmış olan bir yerin veya mekânın a) Tarih sahnesinde farklı dönemlerde taşıdığı her bir kimliğin birleşim potası olma b) Tarihsel süreçte yalnızca belli bir dönemin özelliklerini taşıma c) Geçmiş bir uzamdan ibaret olma yani ilk kez bir mekân/yer hüviyetini kazanma (mekâna dönüşmeden önceki geçmişinde bir sosyal alan olduğuna dair izler taşıyama) özelliklerinden birini ya da birkaçını taşımasının orayı bir palimpsest turistik

mekân/yer olarak konumlandıracağı düşünülebilir. Bütün bu süreçler, mekânın belli açılardan yeniden işlevlendirilmesidir.

Palimpsest mekânların çekicilik unsuru olarak turistik bağlamda tutundurulması ve cezbedici bir turistik arz unsuru olarak vitrinlenmesi, yoğun pazarlama çabalarını gerektirecektir. Turistin, bu mekânları ziyaret etmeye karar vermesinin öncesinde, paydaşlar tarafından günümüz bilgi çağındaki gelişmeler çerçevesinde adımlar atılması önemlidir. Bunun için, belirli kitleler tespit edilerek, uygun bir turist bölümlendirme planı yapılmalıdır. Dolón Herrero (2020), bu aşama ile ilgili olarak otel web sayfalarının dahi söylemsel olarak farklılık fikrini potansiyel ziyaretçilere sunabileceğini savunmaktadır. Böylece farklılık deneyiminin hangi unsurlarının belirgin hale getirileceğini ve yaşam tarzı, alışkanlık ve statü deneyimleriyle ne şekilde sınırlandırılabilirliğini açıklamaktadır. Buna göre potansiyel misafir henüz otel rezervasyonu yaptırmadan çok önce, otelin web sayfası aracılığıyla yaratılan ambiyans, atmosfer, tarz veya hissiyat konusunda misafire bir güvence sunmaktadır. Bu anlamda, farklılığın bu web sayfasından misafire sunulması bir tür statü odaklı sosyo-kültürel kümeleşme yaratımıdır. Yani, sosyo-ekonomik açıdan ayrıcalıklı bir misafir için grup içi benzerlik fikri vurgulanmakta ve bir ayrıcalıklı turist hissi oluşturulmaktadır. Dolón Herrero'ya (2020) göre bu kimlik üsluplaştırma hamlesi, ayrıcalıklı bir kimliğin sınırlarını çizerek, turistik bağlamda belli bir zümreye dahil olmanın anlaşılmasına yardımcı olacak ve o otele mekânsal anlamda statü odaklı bir aidiyet ve hak hissi empoze edecektir.

İçinde bulunduğumuz eşzamanlılık çağında, palimpsest özelliğe sahip mekânların, yerlerin ve yapıların geçmişten bugüne ruhsal, zamansal ve maddesel kesişmelerinin farkında olmak, günümüz turist eğilimleri bağlamında dikkate değer bir konudur. Günlük hayata entegre edilen palimpsest mekânların yeniden üretimi, kendisiyle birlikte ziyaretçiyi de dönüştüren bir etkileşim ortaya koymaktadır. Bu sayede palimpsest mekânlar, olumlu duygulanımlar yaratarak kullanıcıların, yani ziyaretçilerin memnun kalmalarını sağlamak ve onlara hatırdaki kalan deneyimler yaşatmaktadır. Ziyaretçinin, mekânı başkasına tavsiye etmesi adına ve destinasyonların, mekânların ve yerlerin turistik sürdürülebilirliği bağlamında bu anlamlıdır. Buna karşılık, sosyal dolaşımın olmadığı turistik mekânlar ve destinasyonlar ise insan unsurundan yoksun olduğu müddetçe anlam inşasından mahrum kalacaktır. Palimpsest mekânların ve yerlerin sürdürülebilir temelde ele alınarak sahiplenilmesi, yeniden yaratımla gelecek nesillere aktarılması ve böylece korunabilmesi adına bu husus, büyük öneme sahiptir. Aksi halde, kendi kaderine terk edilen bu varlıklar, zaman sahnesindeki katmanlarını, kimliklerini ve anlamlarını yitirecek ve yok olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bartolini, N. (2014). Critical Urban Heritage: From Palimpsest to Brecciation, *International Journal of Heritage Studies*, 20(5), 519-533.
- Cojocar, A. (2022). *Geographies of Memory and Postwar Urban Regeneration in British Literature: London as Palimpsest*, London: Cambridge Scholars Publishing.
- Cordan, Ö. (2019). Bir Palimpsest Olarak İç Mekân, *Yapı*, 450, Ss. 25-28.
- Cross, (1922). Palimpsest, *The North American Review*, 216(802), 347-352.
- Dolón Herrero, R. (2020). Different' and Distinct' as Markers of Otherness: A Corpus-driven Study of The (re)creation of Privilege in High Standard Hotels, *Iberica* 39.
- Fleming, A. (2000). A Lost Swaledale Vaccary and a Palimpsest of Place Names, *Northern History*, 36(1), 159-162.
- Foucault, M. & Miscowiec, J. (1986). Of Other Spaces, *Diacritics*, 16(1), 22-27.

- Goulding, C., & Pressey, A. (2023). A Palimpsestic Analysis of Atmospheres at Dark Tourism, *Annals of Tourism Research*, 101.
- Hatz, G. (2018). Foucault's Concept of Heterotopia as an Èpistemé for Reading the Post-Modern City: The Viennese Example. *Current Urban Studies*, 6, 455-482.
- Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel (2023). *Handschriftendatenbank*, Erişim Url: <https://diglib.hab.de/?db=mss&list=ms&id=64-weiss&image=00435> (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2023).
- Huijbens, E. H. (2023). The Spaces and Places of the Tourism Encounter. On Re-Centring the Human in a More-Than/Non-Human World. *Humanities* 12(55).
- Irvine, W., & Anderson, A.R. (2007). The Vulnerability of Peripheral Tourism: The Rapid Disenchantment of Peripheral Attraction. In *Tourism in Peripheries: Perspectives from Far North and South*; CABI: Wallingford, UK, 109-123.
- Jarratt, D., Phelan, C., Wain, J, & Dale, S. (2019). Developing a Sense of Place Toolkit: Identifying Destination Uniqueness, *Tourism and Hospitality Research*, 19(4). 408-421.
- Khirfan, L. (2010). Traces on the Palimpsest: Heritage and the Urban Forms of Athens and Alexandria. *Cities*, 27(5), 315-325.
- Kim, Y., Ribeiro, M.A. & Li, G. (2022). Tourism Memory, Mood Repair and Behavioral Intention, *Annals of Tourism Research*, 93, ss. 1-13.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, Oxford: Wiley-Blackwell. Donald Nicholson-Smith.
- Mitin, I. (2007), "Mythogeography – Region as a Palimpsest of Identities", in Elenius L., Karlsson C. (eds.), *Cross-Cultural Communication and Ethnic Identities*, Lulea University of Technology, pp. 215-225.
- Mitin, I. (2018). Constructing Urban Cultural Landscapes & Living in the Palimpsests: a Case of Moscow City (Russia) Distant Residential Areas, *Belgian Journal of Geography*, 4, 1-15.
- Norberg Schulz, C. (1980). *Genius Loci, Towards A Phenomenology of Architecture*, London: Academy Editions.
- Olivier, L. (2004). The Past of the Present. Archaeological Memory and Time, *Archaeological Dialogues*, 10 (2) 204-213.
- Peillon, M. (1984). Tourism: A Quest for Otherness, *The Crane Bag*, 8(2): 165-168.
- Powell, K.A. (2008). Remapping the City: Palimpsest, Place, and Identity in Art Education Research, *Studies in Art Education*, 50(1). 6-21.
- Ren, (2021). Architectural Palimpsest and Its Effect on Cultural Identity A Tool of Manipulation and Its Social Power, *UIA 2021 RIO: 27th World Congress of Architects*.
- Richards, G. (2020). Designing Creative Places: The Role of Creative Tourism, *Annals of Tourism Research*, 85.
- Sarmiento, F.O. (2023). A Palimpsest of Mountain Geographies, Fausto O. Sarmiento (Ed.), *Montology Palimpsest: In A Primer of Mountain Geographies* (ss.1-8). Cham: Springer.
- Tapkı, S. (2018). Tarihi Konut Yapılarının Turizm İşlevine Dönüşümünde Kimliğin Bilimsel Açıdan İzlenimi, *Tarih Okulu Dergisi*, 11(34), ss.1109-1131.
- Turgut, H. (2021). Istanbul: The City as an Urban Palimpsest, *Cities*, 112, ss.1-12.
- Uricchio, W. (2012). A Palimpsest of Place and Past, *Performance Research*, 17(3), 45-49.
- Venturi, R. (1977). *Complexity and Contradiction in Architecture*. New Jersey: Princeton University Press, Lawrenceville.
- Vergopoulos, H., (2016). Breaking and Entering, or a Feeling of Heterotopia in Tourism Situations, *Via*, 9.
- Verheij, R. (2015). *Palimpsest in Architecture: Six Personal Observations*, Delft: Delft University of Technology, Graduation Thesis. (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2023).

- Vigano, P. (2020). Palimpsest Metaphor: Figures and Spaces of the Contemporary Project. *Urban Planning*, 5(2), 167–171.
- Zhao, L. (2019). The Sense of Place for Tourists: Place-making Under the Perspectives of Symbolic Interaction and Phenomenology, *Advances in Economics, Business and Management Research*, 85, ss. 598-605.
- Zmudzinska-Nowak, M. (2021). Heritage As a Palimpsest of Valued Cultural Assets on The Problems of Frontier Land Architectural Heritage in Turbulent Times. Example of Poland's Upper Silesia, *International Journal of Conservation Service*, 12(4), 1267-1288.
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/palimpsest> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/palimpsest> (Erişim tarihi: 10.06.2023)
- <https://www.museumhotel.com.tr/main> (Erişim tarihi: 10.01.2024)